

Kirjad Vaevamägede mailt.

Karl Irdti kirjad Voldemar Irdtile

1916–1918

Tiina Saluvere*

Oleme viimased paar aastat suurejooneliselt tähistanud Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva ja mitmeid teisigi selle tähisega haakuvaid ajaloosündmusi, olgu siis eestikeelse Tartu Ülikooli suurt juubelit, viimati Tartu rahu 100. aastapäeva. Kindlasti on kõik see lisanud meile rahvuslikku eneseteadvust, rikastanud meie kultuuri paljude väärt raamatusarjade, filmide, kunsti- ja heliteostega, rääkimata suurest hulgast emotsionaalsetest üritustest. Käesolev allikapublikatsioon toob lugejate ette kirjad, mis on kirjutatud aastail 1916–1918, ajal, mis vahetult eelnes ja osalt ka kattus nende sajanditaguste sündmustega. Kirjade autoriks on üks tavaline eesti töömees ja adressaadiks tema pojad, kellest ajaloosündmused on isa eemale viinud.

Karl (õigeusu ristinime järgi Kirill) Irdt oli sündinud 1862. aastal Pärnumaal Saarde kihelkonnas tollase Kilingi (saksa k. Kurkund) rüütlimõisa territooriumil.¹ Pole teada, kui palju ta kooliharidust oli saanud, kuid tema noorim poeg Kaarel Ird oletab: „Tavaliselt need, kes läksid meistri juurde õpipoisiks, kooli enam ei läinud. Isa pandi esiteks tislერიამეტიt õppima. [– – –] ... siis löödi isa sealt minema ja pandi hoopis maalriametit õppima, milleks tal näis rohkem tahtmist ja eeldusi olevat.“² Nii õppiski ta maalriks ja kui sellipaberid olid käes, algasid rännuaastad (*Wanderjahre*), et erinevate meistrite juures oma oskusi täiendada. „Kuidas isa Riiga jõudis, ma ei tea. Igatahes 1894. a. oli ta juba Riias ja töötas tsemendivabrikus. 1899–1915. a. töötas ta aga Casella Keemiavabrikus,“ kirjutab Kaarel Ird oma mälestustes.³ Riias töötamise kohta on säilinud ka dokumendid, mis kinnitavad sama. Leopold Cassella & Co Keemiavabrik Riias, esimene aniliinvärve tootev tehase Venemaal, oli asutatud 1898,⁴ seega asus Irdt sinna tööle üsna vabriku avamise järel.

Karl Irdt abiellus Pärnumaal Sindist pärit Helene Matiiseniga (1871–1915), neile sündis kolm

Helene ja Karl Irdt, Kaarel Irdi vanemad. EKM EKLA, fk. B-196: 138

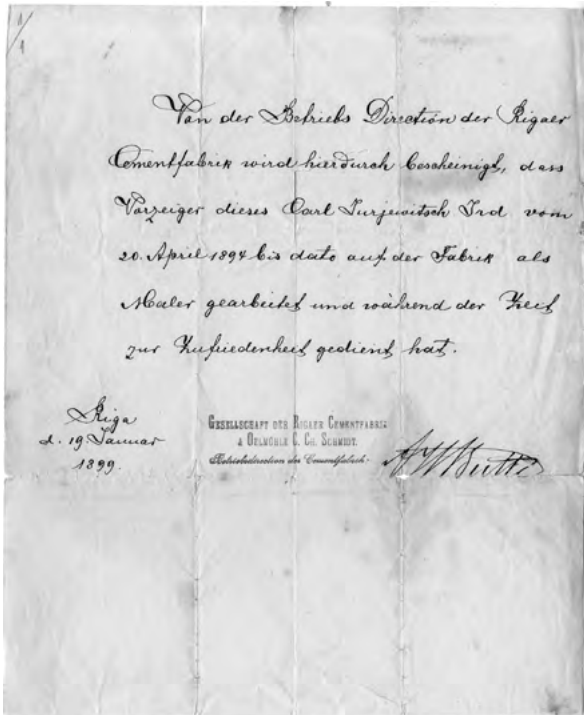
* Tiina Saluvere (1960), toimetaja, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, tiina@kirmus.ee

¹ Vt.: http://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=28&iid=200250858102&lst=2&idx=136&hlx=18&hly=568&hlw=1549&hlh=497&img=eaa1934_001_0000325_00136_m.png&hash=cfb9c4a5531f59882a874bd199084291

² K. Ird. Mina ja minu aeg. – Looming 1986, nr. 12, lk. 1654–1655.

³ *Ibid.*, lk. 1656.

⁴ Vt. <https://www.rilak.lv/ee/site/about/history>

Dokument, mis kinnitab, et Karl Irdt töötas aastail 1894–1899 Riias tsemendivabrikus. EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 1/1

Karl Irdt jun. u 1915. aastal. EKM EKLA, reg. 2020/8

poega. Õigeusu tavade kohaselt olid lapsed ristitud vene nimedega: Arseni (1899–?), Vladimir (1901–1959) ja Kirill (1909–1986), kuid tavakasutuses sai Vladimirist Voldemar (Volli), kes on selle publikatsiooni kirjade peamine adressaat, ja Kirillist sai Karl ning hiljem Kaarel, keda tunneme Vanemuise pikaajalise juhina. Arseni jäigi Arseniks ehk Seenaks.

Irdtide perekonna stabiilne elu Riias sai otsa 1915. aastal. 1914. aastal puhkenud Esimene maailmasõda paiskas segamini paljude lihtsate inimeste elukorralduse, nii juhtus ka Irdtide perega. Ema Helene oli väga haige (tal oli tiisikus) ja soovis tungivalt koos perega turvalisemasse kohta sõjapakku minna, kuna Riia oli juba pommitatud. Ja pereisa oli Cassella vabrikust 10. augustil 1915 vallandatud – vabrik evakueerus sõja eest –, saades küll kaasa tunnistuse, et on end oma viieteistaastase teenistuse jooksul pidanud üleval ausalt ja karskelt.⁵ Emal oli Venemaal Toropetsi kandis sugulasi, kelle juurde otsustatigi sõjapakku minna. EKLA-s Irdi fondis on säilinud dokument 21. augustist 1915, mis annab loa Kirill Irdtil koos naise ja kolme lapsega evakueeruda Riia Moskva suunas.⁶

Just neil päevil kuueaastaseks saanud Karl mäletab seda sündmust nii: „Evakueerimise algus oli suure perega isale õige raske, sest vaguneid ei olnud ja keegi ei teadnud, millal nad tulevad. Ootasime terve öö oma kraami otsas kaubajaamas ja seal mingi leti peal magasin ma oma viimase öö Riias. [– – –] Hommikul algas rüsin, et vagunitesse pääseda. Agarad nooremad mehed olid end juba vaguniuste ritta võtnud ja ei lasknud kedagi peale, et neile rohkem ruumi jääks. Isa oli füüsiliselt tugev mees, ta lõi jõuga selle kamba laiali ja viis oma viieliikmelise perekonna koos mõningate kastide, pakkide ja kohvritega ühte vaguninurka sisse. Mööbel jäi muidugi Riiga tuttavate juurde hoiule kindlas veendumuses, et sinna minnakse varsti tagasi ja siis saame asjad kätte.“⁷ Riiga tagasi ei kolitud aga enam kunagi, kuigi alalise elukohana on Riia kirjas ka 1917. aasta sügisel Karl Irdtile antud väljasõiduloal⁸ Tallinnast Pärnumaale.

Esialgu jõuti aga 1915. aasta varasügisel Valga kaudu Venemaale Toropetsi-lähedasse eesti

⁵ EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 3/4.

⁶ EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 4/5.

⁷ K. Ird. Mina ja minu aeg. – Looming 1986, nr. 12, lk. 1659.

⁸ EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 6/8–6/9.

asundusse ema sugulaste juurde ja sinna jäädi mõneks ajaks paigale. Volli, kes oli õppinud Riia kaubanduskoolis, suundus peagi Toropetsi oma õpinguid jätkama. Ema tervis aga halvenes kiiresti ja sama aasta 8. novembril ta suri.⁹

Kuu aega varasemast ajast pärineb kiri kahelt ema õelt Pärnumaalt, kes tungivalt soovivad perel nende juurde kolida, „ehk kui mitte rohem siis tema üksi ehk see vähem laps wõi kudas isi arvate“,¹⁰ lubades vajaduse korral toetada ka rahaliselt. Juhtus nii, et Helene õde Elisabet Kiviselg (tädi Liisi) saatis 13. novembril 1915 Kilingi-Nõmmest kirja, milles soovib oma haigele õele parane mist, soovib ravimtaimi ja küsib juhtnõore võimalikuks küllasõiduks Venemaale, teadmata, et õde oli juba lahkunud.¹¹

21. novembril 1915 on dateeritud perekond Kuke kiri Karl Irdtile, milles avaldatakse kurbust õe surma üle ja kutsutakse peret enda juurde Kilingi-Nõmme elama ning avaldatakse lootust, et jõulud veedetakse juba koos: „[– –] ega meie ei tea sinu teenistust ega tahtmist, aga meie sooviks kül et ära tuleks meie ligemale meie arvasime et just pragust jäete meie juure ja eks edas pidi näeb kus saab [– –].“¹²

Siiski jäädi 1916. aasta suveni Venemaale. Siis kolis isa koos kahe pojaga¹³ Kilingi-Nõmme, Volli jäi esialgu veel Venemaale, et kraami järele saata jm. praktilisi asju korraldada, jätkates ühtlasi ka oma õpinguid, nagu kirjadedest nähtub. Karl Irdtil oli aga kindel plaan liikuda Pärnumaalt edasi Tallinnasse, et seal tööd leida. Juba samal sügisel ongi ta Tallinnas, kust on saadetud enamik siin avaldatud kirjadest. Kui Tallinnas töö ja korter leitud, viis ta enda juurde ka tollal seitsmeaastase Karli. Arseni jäi su-

Karl Irdtile antud tõend aastail 1899–1915 Riias Kasseli vabrikus töötamise kohta. EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 3/4

Läbipääsuluba Kasseli vabriku töölisel Karl Irdile koos naise ja kolme lapsega evakueerumiseks Moskva suunas. 21. august 1915. EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 4/5

⁹ Helene Irdti surmatunnistus – EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 5/6–5/7.

¹⁰ Kiviselg ja Kukk Voldemar Irdtile 3. X 1915. – EKM EKLA, f. 307, m. 271: 23.

¹¹ Liisi Kiviselg Helene ja Karl Irdtile 13. XI 1915. – EKM EKLA, f. 307, m. 271: 22.

¹² Kukk Karl Irdtile 21. XI 1915. – EKM EKLA, f. 307, m. 271: 28.

¹³ Siin on veidi kahtlusi, kuna info lahknub: Kaarel Ird oma mälestustes kirjutab, et nad tulid kahekesi koos isaga ja Volli jäi Arseniga Venemaale, samas aga mõned arhiiviallikad viitavad, et Arseni oli siiski neil aastail juba Kilingi-Nõmme. Ühelt poolt on raske uskuda, et 15-aastane Volli, kes samal ajal Toropetsis õppis ja perekonna kraami likvideerimist ja postiga saatmist korraldas, suutis samal ajal hooldada veel ka oma vanemat vaimupuudega venda, kuid päris võimatu see muidugi ei ole. Variant on ka, et Arseni toodi Venemaalt ära eraldi.

Karl Irdt palve Imperaator Peeter Suure Merekindluse staabile väljasõiduloa saamiseks [Tallinnast] Pärnumaale Kvellenstein (Allikukivi). 11. september 1917. Lisatud kaks fotot (algsest oli seal isa pilt koos poeg Karliga). EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 6/8. Sama dokumendi 2. lehekülj ▼

nagu ka mitmed toleaeagsed dokumendid, mis hoolimata paljudest kolimistest ja keerulistest aegadest olid Vollilil kenasti alles hoitud. Tänu sellele on võimalik dateerida nii mõnigi sündmus nende perekonnanoo.

Kirjad on avaldatud originaalkujul, mõned loetamatud kohad on markeeritud väljajätte tähisega [—], paaris kohas ka küsimärkidega. Iga kirja päisesse on nurksulgudes lisatud originaali täiendav dateering koos kirjutamiskohaga. Päris kõikide kirjade puhul see märgistamine ei õnnestunud, kuna algandmeid ei olnud selleks piisavalt. Siiski hõlbustab see loodetavasti lugejal orienteeruda Karl Irdti ja tema pere eluloos. Mõned kirjad jäid dateerimata ja need on kõige lõpus.

gulaste juurde Kilingi-Nõmme, kus aitas metsatöölisel hobusemehena. Tema saatuse oli olnud raske juba hällist peale: „Imikuna oli ta kord kukkunud tulisesse vette ja pääses surmast ainult seetõttu, et elasime Riias, suurlinnas, kus arstiabi oli kiiresti kättesaadav.“¹⁴ Järgnes kukkumine jäätunud kaevu mõneaastaselt, mis lõppes raske peatraumaga, mille tagajärjel tema vaimne areng seiskus õnnetuseeelsel tasemel. Iseseisvaks eluks ei olnud ta võimeline, küll aga oli ta füüsiliselt tugev ja suutis teha töid, mis talle täpselt kätte näidati.

Irdi andmetel töötas isa Kopli laevatehases. Tallinna-periood jäi siiski suhteliselt lühikeseks. Sõja tõttu oli elu nagunii raske, toiduainete hinnad kallid ja paljudest asjadest oli puudus. Lisaks sellele tuli tehastesse tööle mehi, kelle eesmärgiks oli mitte sõjaväljale sattuda ja kelle jaoks palk polnud peatähtis (vabrikutöölisi rindele ei saadetud, sest keegi pidi ju ka sõjamoona valmistama). Selliseid mehi nimetab Irdt ühes kirjas „elu pikendajateks“. Dokument, mis annab Irdtile õiguse lahkuda Tallinnast Kvellenstein ehk Allikukivile, on dateeritud 11. septembril 1917.¹⁵ Viimased kirjad on kirjutatud Pärnumaalt, tema elupaigaks jääb Kilingi-Nõmme. 1921. aastal abiellub Karl Irdt Marie Lillfeldiga, ammuse peretuttavaga Riia päevilt. Karl Irdt sureb 1927.

Alltoodud kirjad pärinevad Kaarel Irdt isikuarhiivist Eesti Kirjandusmuuseumis.¹⁶ Irdti kätte jõudsid need arvatavasti pärast vend Voldemari surma, samuti

¹⁴ K. Ird. Mina ja minu aeg. – Looming 1986, nr. 12, lk. 1659.

¹⁵ EKM EKLA, f. 307, m. 210: 1, l. 6/8–6/9.

¹⁶ EKM EKLA, f. 307, m. 271: 9.

Nende kirjade esmaluge-
misel meenus Juhan Sütiste
luuletus „Vaevamägede mailt“,
mis algab värssidega: „Põline
töomes oli minu isa / Vaeva-
mägede mail. / Põlat proleet /
ning enese isand / vaevade läbi
tast sai.“¹⁷ Siinsete kirjade autor
oli samuti põline töomes, kelle
saatus talle antud ajas sageli üle
Vaevamägede kulges, kus ikka
„pead läbi aeama ja otama ehk
kord ajad mutuwat“.¹⁸

Mida võiks pakkuda nende
kirjade lugemine? Siinkirjutaja
jaoks on huvitav, kuidas nen-
des kirjades on läbi põimunud
ajaloosündmused ja eraelulised
tähised, n.-ö. suur ajalugu ja
üksikisiku mikrotasandi vaade
neile. Kohati on tegemist ju
mõne ajaloosündmuse vahetu tunnistaja otseste muljetega (nt. Veebruarirevolutsiooni sündmused Tallinnas). Aeg oli erakordselt dünaamiline, täis olulisi sündmusi: Esimene maailmasõda, Vene revolutsioonid, Vabadussõda, omariikluse sünd... Ja üks tavaline lihtne pere selle keskel, kelle liikmed on ajaloosündmused üksteisest lahku viinud, üksikisik ajaloo risttultes. Lahkumine sõjapõgenikuna oma kodust suurlinnas Riias rahulikumas külamiljõesse, taas uued kolimised Kilingi-Nõmme, Tallinnasse, sealt tagasi; aina uued töö- ja elukoha otsingud... Isegi kui ajaloosündmused ja neist tulenevad raskused kõrvale jätta, on Karl Irdti elukäik kõike muud kui kerge ja lõbus: abikaasa varajane surm, üksijäämine kolme pojaga, kellest üks oli sügava vaimse puudega ja teine alles koolieelik. Imetlust väärib poeg Voldemar, kes kirjavahetuse algul on kõigest neljateistaastane poisike, kuid korraldab nii oma elu kui pere vajadustest lähtuvaid toiminguid täiskasvanuliku enesestmõistetavusega.

Samas on huvitav jälgida, kui palju sellest „suurest ajaloost“ jõudis tavainimeseni sel määral, et seda oma kirjades kajastada. Siin avaldatu põhjal näib, et kajastamist leiavad vaid need ajaloosündmused, mis on kirjutajat ennast vahetult puudutanud: ilmasõda ja sõjapõgenikena evakueerumine, Veebruarirevolutsioon vahetu pealtnägijana, sõjameeleolud ja töö tehases jne. Kirjades jääb markeerimata Eesti iseseisvuse väljakuulutamise, kuid pole põhjust arvata, et see oleks kirjutajal märkamata jäänud või väheoluline tundunud, pigem võib oletada, et tavakodanikule oli olulisem kirjutada eeskätt sellest, mida vahetult nähtud-kuuldud ja mis otseselt ennast ja oma peret puudutas. Muidugi ei saa välistada ka seda, et mõni sellesisulist infot sisaldav kiri on aegade hämarusse kadunud.

Meeldiv on kirjade karge ja asjalik toon, ei mingit kurtmist kurja saatuse üle, milleks põhjust näib ju olevat. Tühja juttu ei aeta, kui pole „midagi iseäralikku“ kirjutada. Vahel harva lipsab sisse märkus väsimuse kohta: „ma olen liga väsinud ei ole lusti ega tahtmist mitagi kirjutata.“¹⁹ Unistused paremast tulevikust seostuvad peamiselt sellega, et pere võiks taas koos olla, olgu siis ajaloosündmused millised tahes: „üks kord oleme põgenenud ja teist korda ei taha änam kuhukile mina olgu siis kui wägisi wiakse ma mõtlen nii et kui siin änam mitagi teha ei ole et tulen teie juure ja lähme kas Pärnu ehk jäeme sinna kõik ühte kogu siis tuleb ka elu otawam kui meie kõik koos elame tulgu siis Wilem wõi keki teine mul üks hea ta kõik.“²⁰

Isa annab oma kirjades pojale aeg-ajalt ka õpetusi, pidades oluliseks viisakat käitumist ja head läbisaamist kaasinimestega: „ole ikka mõistlik ja pea enast wiskalt. siis peawat kõik sinust luku ja mul on ka heameel sinust kui sa ikka wisaks olet.“²¹ Samas ei tohi kindlasti ülekohtu ja oma-

► Sama dokumendi 3. lehekülj

¹⁷ J. Sütiste. Teosed I. Luuletused. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1955, lk. 145.

¹⁸ EKM EKLA, f. 307, m. 271: 9, l. 7/13p.

¹⁹ EKM EKLA, f. 307, m. 271: 9, l. 14/30.

²⁰ EKM EKLA, f. 307, m. 271: 9, l. 12/23p.

²¹ EKM EKLA, f. 307, m. 271: 9, l. 15/31.

Karl Irdt. EKM EKLA, fk. A-196: 129

kasupüüdlikkust kavalust sallida ja selle vastu tuleb protestida, nagu ka isa ise mitmel puhul teeb.

Küllaltki palju on kirjades juttu rahast, nii teenistusest kui ka kehtivatest hindadest, tuues täpselt välja, kui palju üks või teine toiduaine või tarbekaup parasjagu maksab. Ilmselt on tegu sõja-aja fenomeniga, sest sama näeb ka teiste sugulaste saadetud kirjades – hinnad võisid ju iga päevaga muutuda ja peaaegu kõigest oli suur puudus, see oli eluline teema. Samas andis see pojale õpetust majanduslikuks mõtlemiseks.

Kas selliseid kirju peaks ja võiks üldse avaldada? Tõsi, need avavad kirjutaja võõrastele, kellele need kirjad ju algselt kuidagi mõeldud ei olnud. Neis paljastub kogu inimese argielu, sageli koos üsna isiklike detailidega, tema mõttemaailm, mured-rõõmud, ka kirjaoskus. Usutavasti nende kirjade peamine väärtus peitubki eheduses. Ja kui keegi saab nende lugemise kaudu avardada oma maailmapilti tolle perioodi tavalise eestlase elust või leiab mõne tore detaili või pidepunkti, kust edasi mõelda või vastu vaielda, võib nende enam kui saja aasta vanuste kirjade avalikkuse ette toomine olla õigustatud.

Isa kirjad Voldemarile

[25. jaanuar 1916, Venemaa]

Armas Woldemar!

meie elame siin ikka wana modi ei ole midagi udist. Riias neiu Lilienfele²² kirjutab et Riia Kaubantuse kool²³ Tartus on kirjuta temale üks kart ja teata kuidas sul lähab Ta ütleb et ta on kolm karti satnud aga meie ei ole ühegi peale wastust saatnud sele pärast saata tale üks kart wõi kirja saata minule nende atresid nii kui Lilienfele Kohlman Koor Freigang Iida Tohver²⁴ Kiviselg²⁵ aga kirjuta ilusti puhtald nii et mina järele võin kirjutata

Siia tuli üks wene keli post kart sele saadan sinu jure loe ta läbi ja teata mule mis seal õieti kirjutud on ja kele käest. see post kart tuli tagasi mis meie Imantale²⁶ satsime ei tea kas adres ei olnud õige wõi ei ole selts änam Riias.

ma satan tühja lacki kanu tagasi wii ta sinna podi sele eest saat 30 kob. pea asi kirjuta mule kudas sul lähab praegu ei tea ma mitagi kas sa sinna jäed wõi ei. ma ei ole ka weel Kiviselale kirjutanud sele pärast et ma ei tea kas jääd wõi ei.

²² Arvatavasti on tegemist Marie Lillfeldiga, kellest hiljem sai Karl Irdti teine abikaasa.

²³ Voldemar oli õppinud Riia Kaubanduskoolis.

²⁴ Tohver oli Irdti hea sõber, tündersepp, kes oli elanud samuti Riias ja sõjapõgenikuna lahkunud sealt esiteks Valka ja seejärel Tallinnasse. Ida oli tema tütar, kes oli käinud õmbuskoolis, seega rohkem kooliharidust saanud ja vahendas ka perekonna kirjavahetust.

²⁵ Liisi Kiviselg oli Karl Irdti kadunud abikaasa õde.

²⁶ Imanta – 1880. aastal Riias asutatud eesti lauluselts, kuhu kuulusid peamiselt haritlased ja käsitöölised. Karl Irdt oli seltsi liige. (Vt. ka K. Ird. Mina ja minu aeg, lk.1657.) Mainitud postkaart pole säilinud.

Karl Irdti 1. kiri poeg Voldemarile 25.
jaanuar 1916. (1. lk., käekirjanäidis).
EKM EKLA, f. 307, m. 9: 1, l. 1/1

Armas Voldemar!
meid elame jään ikka
vana moeti ei ole muutusi
võist. Riiasid neiu Liliempela
kirjutas et Riiasid Kauband
tule kool Tartus on kirju
ta temale üks part ja
teata muudagi sul lahvale
Ja ütleb et ta on kolm
korda jäänud aga meie
ei ole keegi ühegi prole
vastust jäänud jala
jääst jätta tahe üks
part või kirj.
jocata minule nende
atsepi. Nii kui Liliempela
Kohlman Koor Freigang
Ja a Tohper Kiviõli
aga kirjutata ilusti puhka
et nii et mina järel
võin kirjutata

Kui sa võid siis osta mule üks tosin Skiltu kiwisid²⁷ aga wata mis heasti jämedad on ja saata kubitsega ligi se on kui sa võid ja leiad Riias maksis 50 kob. Tosin. kui sa sinna jäed siis saada ka Kasuku tagasi wana Sirak ei ole weel Linas käinud aga ta tuleb wist nüüd pea sest linat on ära kolkiitud. käi ise seal podis kus tema peremees on seal sab ta kordtes olema järele kulamas.

Terwiksed
Sinu Issa.
25 I 16.

[mina pidin Lacki kano tagasi satma aga Rosi võttis omale. Saada mule üks pool naela 2 tolsid naelu, kui sul võimalik on]

[29. jaanuar 1916, Venemaa]

Armas Wolli!

sina kirjutat et sul heasti lähab aga seda ei kirjuta sina mite mis kool see on²⁸ ja mis seal õbetakse

²⁷ Tulekivi, valgumihkli kivi. Läti k. *šķilt* – tuld lööma, ma-infinitiiv *šķiltu* (tänapäeval arhailine vorm). Rūta Karma andmed.

²⁸ Kaarel Irdi andmetel läks Volli Venemaal elamise perioodil Toropetsi oma Riias pooleli jäänud õpinguid jätkama, mis õppeasutusega tegemist oli, pole kahjuks teada. (Vt. K. Ird. Mina ja minu aeg, lk. 1660.)

ja kas on ka kooli raha maksa ja kui palju ja kuitas on sinu sögika ja kui palju sa hüri maksat. Karl räkis minule et tema on perenaeseka rakinud et sina maksad 4 Rubla kuus hüri ja pead omast käest sööma peat worsti ja kesi²⁹ ostma ja see tula wäga kalis maksma ja seal jures peat hõtu [õhtu] söömata magama minema et temal perenaesel on üsna hale meel sinu pärast ja et tema sind kaueminii enta jures ei pea kui se kuu täis saab siis ei pea ta sind mitte änam oma jures nii mote kordles kui tahat jäta siis nii kui teiset poist. mina ei tea mitte kuitas teiset poisit tema jures on ka tema sögi peal ja kui palju naat maksavat. mina mõtlen kui sina kortle eest üksi 4 Rubla maksat se on ka küll häbemata kalis ja kui sa ise weel wäljast sööt ja seal jures pool sömata olet siis jä tema jure sögi päle. munitugi peat ise kõike parem ära nägema mis sul teha tuleb. mina ei tea mitte kui kaua sina sele rahaka läbi saat mis ma sulle sinna jätsin. kui sull raha tarwis on siis ei wõi mina sinule mitte siit saata, siis kirjuta honkel Kukele³⁰ tema saab sinule raha satma sest minul on temaka raha asjus tegemist. ma ise saan temale sele üle kirjutama, et tema sinule raha satab.

Kupets ütles et tema on sinule ütlenud et ma siit ära sõitan aga ma olen sele nõu üsna maha jätnud kas liwi maa sõeas putumata jäeb on praegu üsna teatmata sinna minna on wist nii samu hea kui Rästa alt wihma kätte Wilem³¹ on jälle Schloksi Kowasti pomitanud nii samu ka Okeri³² kewati lahab munituki jälle ulemini söda lahti ja teatmata on ka meie omat jõuawat mitagi suurt korta saata.

praegu ei tea ma sulle rohkem kirjutata kui sina sele kirja käte saad siis kirjuta kohe vastust ja ka oma aadress se kord ei ole sa mitte oma aadressi kirjutanud.

Sinu Issa.

19^{1/29} 16

Rosi lähab wist Pensa wala majase Dwornikuks³³.
Kirjuta ka seda kui palju sa Tatjana kometes³⁴ abi saad.

[Dateerimata. 1916?]

Armas Woldemar

Sina ei ole wist mitte heasti minu kirjast aru sanud mina kirjutasin et saata mull üks Kasti Luk, aga sina saatsid Kabi luku ja bealegi wõtti ei pasi. nii et ma seta kuhukile ei wõi prukita. katsu ehk saat ümber wahetata. ehk kasti luku wastu kasti Luku mul just tarwis on.

ja miks sa onkel Kuke käest kõikest 20 Rubla küsisid sa oleks wõinud kõike wähemald 50 Rubla küsita kui kauaks sa 20 Rublaka läbi saat, nii peat sa igas kuus raha küsima sul ei ole waea mitagi karta ega häbemata Sest se ei ole kelegi armu antmine. mul on Kuke käe 300 Rubla. ja omast käest ei wõi mina sinule praegu mitte anda. aga palun sind rahaka koku oitlik ola. kui teine kord Kuke käest küsid siis küsi Rohkem nii et sul igas kuus waea küsita ei ole. mina kirjutasin neile aga wastust ei ole ma weel sanud.

sinu Issa Karl.

²⁹ Mõeldud ilmselt tangaineid ja jahu (kesv-kesi -> oder - vt. Eesti etümoloogiasõnaraamat).

³⁰ Marie Kukk oli Karl Irdti kadunud abikaasa õde, onkel Kukk tema mees.

³¹ Saksa keiser Wilhelm II (1859–1941).

³² Sloka (saksa Schlock) ja Oger (saksa Oger) – Läti linnad, mis mõlemad asuvad Riia lähedal. Peeter Pälli andmed.

³³ Majahoidjaks.

³⁴ Tatjana komitee oli 1914. aastal asutatud organisatsioon Esimese maailmasõja läbi kannatanutele ajutise abi andmiseks. Oli Vene tsaari Nikolai II tütre suurvürstitar Tatjana patronaazi all.

[Dateerimata. Suvi 1916, Kilingi-Nõmme]

Armas Woll!

mina olen siin juba minewa teisibast satik.³⁵ aga ma ei ole sinu käest mitagi teatust sanud. kas sina said mitagi poosti peale pana wõi ei sanud. kui sa neid suri kastisi ei sanud posti pana siis katsu kui wäheki wõimalik on üks ehk par wäikest paki tehja. nimelt mis siin kõike änam waea on nimelt se riite tük mis teie pükstest ülle jäi ja sokisid on mul siin wäga wähe neet wilat ja wilaset lõnga oleks siin wäga tarwis olema. meil ei ole ka suguki nõelu lõnga, kõiki oleks waea aga se riite tük ja lõngat on pea asi. kui seda peaks ette tulema et sina sealt ära tuled siis wõtta neet asjad ligi se on kui sa mitte postiga sata ei wõi ega pakkasi pana kui sa saat pakkasi pana siis wõtta pesu nõör ja seu kastitele ümber mitu pakkasi wastu ei wõeta ka sukurt ära mui kelekile ära siin on sukru nälj. parem katsu nii palju kui wõimalik ligi wõtta. mina kauaks siia ei jä ma tahan ja pean Taalinna minema sest seal on mul tööt kül armas poek ja näet ise kõike parem mis sul teha on. ja seä nii sise kuitas kõike parem on ma ei tea sulle ka mitagi paremat nõu anta kahju on et seal nii palju seda krami on ja ära tuua ei saa katsu nii palju kui wõimalik postiga saata. mitu saime üsna heasti siin teisiba hõöse kell üks jõutsume Kiwisela³⁶ jure. wana Agu wennale antsin kirja kätte aga teta enast kotu ei olnud naene oli üksi kotu se rõõmustas wäga et sealt ka teatust sai. muut ei tea ma sulle mitagi kirjutata.

kui sa mitagi satat ehk kirjutad siis saata Kukke nime peale sest nii kui ütlesin ei saa ma mitte kaua siin olema. terwiksed kõikele [– – –]³⁷ isa Karl, Ida Tofer³⁸ laskis mule palwe kirja teha Riiga jõudmisel satan kuwerner kätte. täna tuli kirj siia³⁹

[15. november 1916, Tallinn]

Armas poeg Woll!

mina ei tea midagi kuidas sina seal elat sest on kuu mööta kui sulle kirjutasin aga rohkem wastust ma sinu käest ei ole sanud kui ühe karti, kus sa ütled et sa minu kirja kätte ei ole sanud. seal oli kirjutud kõik nii kui seda et ma Agu Wenale Walkas kirja ära antsin, ja et ma Nõmes Kiwisela jures kaks nätalat olin, ja et sa Karlile Sele riite resti satat mis sinu pükstest üle jäi⁴⁰ wilaset lõngat ja palju mud mis mul praegu meele ei tule ja ära müü mitte sukurd ära sest siin ei ole teta sata siin saime sele kuu jauks ainult ühe naela⁴¹ minewa kuu ei sanud midagi. nii kui sa kord sealt ära tuled wõtta Sukur ligi ja ka minu kingiseba amer se maksab siin praegu 2 Rubla kuna mul aga 20 kobik maksab. seda on siin tarwis sest kingiseb wõtab 3 Rubla ala löömise eest se on poole taltate töö eest nahk ise ära mis siin on kõik ka kalis aga mitte kalim kui seal weene maal. Leib oli siia aeani 6 kop. nael nüüd 8. Sea liha [– – –] wisi 80 Lama ja Looma Liha 50–60 Piim Rõsk. 25 toop Wõi 170–180 Nael. ja kõiki wõit sata putust ei ole kelegist. kui aga raha on siia aeani ei wõi kaepata olen üsna easti tenninud kui ikka nii eetasi lähab siis wõib üsna easti omaga läbi tulla.

sina küsid kas Arseni⁴² ka siin on. Arseni ei ole mitte siin ta on Nõmmes Tanata [tanta?] jures nii sama ka Karli, ja teat küll et Arsenit ei wõi wõeras kohta wiia ta jäi nente jure paratamata. tulewa

³⁵ Isa Karl koos väikse Karli ja Arseniga saabusid Kilingi-Nõmme, Volli jäi esialgu Venemaale ja saatis sealt postiga kraami järele ning korraldas muid vajalikke asju.

³⁶ Helene Irdti õe pere Kilingi-Nõmmes, kelle juurde esialgu elama mindi.

³⁷ Loetamatud sõnad (kiri kulunud).

³⁸ Karl Irdti sõbra tütar Ida Tohver. Vt. ka viide 24.

³⁹ Kirja lõpp puudub.

⁴⁰ Tollal seitsmeaastasele Karlile pükste õmblemiseks.

⁴¹ Massiühik (vene) nael – u. 0,4 kg.

⁴² Arseni kannatas vaimse puude all.

aasta Jaanuari kuus lähab ta mujdugi Soltatiks⁴³. las ta nüüd puhka neet päewat weel easti wälja. ja kui kaua mõtle Sina weel sinna jäeta neet kaks paki on Kuk easti kätte sanud, siis ma mõtlen katsu weel ära sata mis wõimalik ja paremat asjat ja tule ära siia. mul on korter ja rumi sinu ja Karli jauks kül. kui mitte nüüd kohe siis vähemal Jõuluks, nii ma mõtlen. mõtle ise kuitas kõike parem on

Sinu Isa Karl.

19^{XI/15} 16 Tallinas

kas on minu wend kirjutanud ja kas oled ka Petrogradist midagi kirja või karti sanud. Kui sa wõid siis wõtta pilti Alpum ligi, nii sama ka Seep praegu maksab siin seebi nael 60 kop ja ei kõlba kuhukile.

Terwikset.

Ka Primus oleks waea ära tua siin küsiti täi Turu peal Wana prugitud Primuse eest 17 Rubla.

[8. veebruar 1917, Tallinn]

19^{8/II} 17

Armsat labset!

Sena⁴⁴ ja Woll. mina olen kõik kartid mis sa wene maalt satsid kätte sanud. üks oli õige kaua tee peal olnud 12 [– – –] päewa Sapat mõis oli ta tembeldud 2 Märtsil. mina sain 30 [– – –] Märtsil kätte seal ütlet sina et sa tanta jure tulet. Siia aeani ei teatud ma kas oled õieti ära sanud tula wõi mitte. nüüd kus karti sain tean selgeste et sa ära oled tulnud. miks sa ei kirjuta mule kas tuled seal Siraki jurest hästi wõi pahantuseka ära. ja kuidas jäiwad meie kraam sinna. kas on kord loota et meie neid weel kord kätte same, mina sinna ei tahtnud oma elust mitte palju kirjutata ma ei usalta neid inimesi seal wene mal sest nemat kisuwat kirjat lahti. minul siin Tallinas ei läha mitte wäga heasti. Talwe oli wäga wäha tööt sata ja kui oli kuskil siis sai nii wäha maksetud et päris äbi on seta nimetata. 17 Webruaril sain kronu tööse tekin kuni siia aeani kõikest koku 32 päewa tööt. praeku seisan teist päewa Sepat ei saa oma tööka etasi ei ole rauta kuskilt sata kui asi ei parane pean muiale tööt watama. minu tööd on siin wäga wäha sest kõik aeawad nii läbi kudas saawad. ja kes on wabrikutese esi algu sise läinud neet on seal ka nii et ainult kel siin on heat tutwat neet sawat jure wõetud. inimesi on siin ka wäga palju koku tulnud nii et neid kül on. iseäranis neid kes oma elu hoiawad ja mitte sõta ei taha minna neet täitawat kõik kohat täis ja maksawat weel liga kui aga kuskile wabrikuse tööle sawat sest wabrikus antakse neile aea pikentust. neet on kõiksugu elu kutselisi kaupmehi wiina põletaid talu peremehet. ja kõik niisuguset kes sele peale rõhku ei pane kui palju tööpalka sab ehk tenib. nüüd tuleb suwe loota on ehk lähab paremini. mul on kül hirmus kahju et meie kõik nii laiali oleme aga praegu ei wõi sinna mitagi parata. nii on ka siin kortreteka wäga alb ei ole kortert sata. olen siin toa nurkas maksan 6 Rub. kuus külm kui koera putka. kui kirjutat siis kirjuta rohkem oma elust ja ka seta mis oli seal Läti kometes⁴⁵ ja kas see ull Rosi ka mitagi räkis. Praegu ei tea ma änam midagi kirjutata. mina satsin tanta Marial⁴⁶ Karti aga ma ei tea kas ta sai kätte ma unustasin marki peale panemata. pakit olen kõik kätte saanud.

Tervikset vennale K. I.

⁴³ Soldatiks teda siiski ei võetud.

⁴⁴ S. t. Arseni.

⁴⁵ S. t. Läti komitees või seltsis. Arvatavasti oli Voldemar käinud vahepeal ka Riias, kuhu perekonnast palju mööblit jm. kraami maha jäi, ikka lootuses – nagu põgenikel tavaks –, et sinna peagi tagasi pöördutakse.

⁴⁶ Vt. viide 30.

[13. veebruar 1917, Tallinn]

Tallinas 19^{13/II} 17
Armas Woll!

mina sain mõlemat pakit kätte mis sina siia saatsid ja see kõik on väga hea aga kui sa veel mitagi tahat ära sata siis ära mitte siia minu jure saata, waid jäta onke Kukke jure. see on meie asijatest. aga mitte sukurt sest sukurt on väga wähe saata [saada] ka ei ole meil siin piima ainult sukru on pea assi see oli väga hea et sina nii palju saatsid. meil oli siin kõigil sukru nälk. nüüd oleme jälle mõneks ajaks läbi aitatud. sina ütlet et nemat tahwat et sina suweks sinna nende jure tööle jäeks. oleks sina ene jõulu seald ära tulnud siis oleks wõinud siia tula aga nüüd ei lubata siia tula.⁴⁷ sest siit saab 20 tuhat wälja sadetud se on 20 tuhat inimest. mina ei tea veel kuidas mul lähab kas jääen wõi pean ka ära minema. neist saab kõike rohkem ära satetud kes peale 1914 aasta peale 20 Augusti siia on tulnud. nii samu olewad ka Walkas ja Wiljandis. nii on see elu halb küll. see on kõike alwem et sa mitte siia ei wõi tula. kui nemat just tahwat siis järele sina, aga kui mitte siis ma usun onkel Kukke jure wõid ikka tula sest siin on ka maal tööliste putus suur. näet ise parem mis sull teha on ka siin ei ole midagi kitta. on väga palju rahwast koku woolanud. on neid küll kes ligi maksawad kui aga tööt sawad. neet on elu pikentajad nii kui onkel Kiwiselk käib metsas puid sagimas aga ise raha kobikud ei wõtta.

Sina küsid nente lõngate üle et wana ema tahab ära osta aga mis maksab ta naelast wist mõne kobiku. aga neid ei ole siin kuskilt sata. jõulu aek ma nägin Kukk müüs walget Lõime lõnga 360 kob. nael wärwitud 375 – 4 Rub. nael. aga mina mõtlen meil on ehk omal neid tarwis [– – –] aga kui sul just riidet tarwis on siis tehke poleks. minul praeku mitagi riidet tarwis ei ole ma sain siin osta ühe tüki wilast maa riidet pükste jauks. otawa inaga 2 Rub arsin⁴⁸ arwa ise mis sa teet. teist nõu ei tea ma anta.

Sina küsid kas Karli koolis käib. kus wõisin ma Karli kooli panna kui ta wene maal Sügelised ligi tõi. ehk ma küll juba peale 12 Rubla rohutega olen ära kulutanud siiski ei ole ta veel päris terwe, nõnda ei olnud sele peale mõteltagi teta kooli pana. nüüd waewab Toffere Proua kõike rohkem temaka et neist terweks saks mõni päew ei ole mitagi näha aga seal samas koraka on jälle wäljas. See on kõik sele Agu karja tütruku mälestus. Toffere Ida tahtis ka siia tula aga nüüd ei saa Herman⁴⁹ on ka soldatiks wõetud. meie elama Toffrega siin ligistiku. Karl on änamasti seal.

Terviksed kõike
K. Ird.

[Dateerimata. 5. märts 1917, Tallinn]

Armas Woll!

Täna 5 Märtsil sain sinu karti kätte ja kirjutan sinule kohe wastust. ma tahtsin nii kui nii sinule kirjutata, sest meil olid siin suuret ajaloliset päewat ehk rewolutsijon, sest wana walitsus on kõrwa heitetud ja praeku on aiutine rahwa walitsus maksmas esimesel Märtsil jäid kõik tööt seisma ja akasid rahwa koku kokumised ja roongkäikud Laewa wägi ehk matrused olid esimised kes tööliste poole löid nente abil tuli ka maawägi tööliste poole kõik läks väga heasti ilma were walamiseta. olgu siis nii palju paar pristawi surma said ja kintluse kometant kere täie tapa sai. oleks mitte sõea wägi rahwa poole oitnud siis oleks niisama läinud kui [19]05 Aastal⁵⁰. aga nüüd läks kõik kõike paremas

⁴⁷ Vollil oli plaan Tallinnasse tööle minna.⁴⁸ Arssin – vana pikkusühik, u. 0,7 meetrit.⁴⁹ Hermann Tohver oli Ida vend, kes teenis Peterhofis muusikaroodus – vt. Ida Tohver'i kiri Voldemar Irdtile 3. IX 1917 – EKM EKLA, f. 307, m. 272: 17.⁵⁰ 1905. aasta rewolutsioon, mille käigus Tallinna Uuel turul avati miitingul osalenute pihta tuli. Hukkus 94 ja haavata sai üle 100 inimese.

Täna 5. Märtsil, juun sinu kätte
 kätte ja kirjutatan sinule kohe
 vastust. ma tahaksin nii kiire
 nii sinule kirjutata, sest midagi
 olid juun sinu ajaloolist pä
 evat. ehk revolutsioonist juun
 vana valitsus on kõrvale
 heidetud ja praegu on aegade
 rahva valitsus maksimas
 esimesel Märtsil juun sinu
 tööt teinud. ja akafid rahva
 võimude nõuandjate juun sinu
 kuun Laeva vägi ehk mahtu
 juun olid esimesel juun töölise
 poole ja olid nende abil tuli
 ka mahtu vägi töölise poole
 kõik läks vägi heaks ja ilma
 suure valamiseta. olgu juun
 nii palju praegu pritsid ja
 muud jaid ja kindluse karmes
 t Kere teie tapajad. oleks
 mitte jätta vägi rahva pool
 olnud juun oleks nii jama

Karl Irdti kiri Vollile 5. märtsil 1917 (Veebruarirevolutsiooni sündmuste kirjeldus), 1. lk.

jure külase tula. aga ma arvan se on jumal mitu sõit ka mina ei läha pühatel sinna sest mul ei ole seal mitagi iseäralist talitata ma sooviks hea meelega et sa sealt ära tuleks kõike meie kramika nii palju kui teta seal on se oleks kõike parem võib olla et se sul võimalik saab olema sest nüüd on aiat mutunud. aga mitu üksi ei maksa sul lusti sõita. kui on sul mitagi iseäraliku siis kirjuta

K. I.

Katsu ehk saat wirsoni [?] papi käest mama surmatunistuse. Isa.

[suvi (2. august?) 1917, Tallinn]

Armsat lapsesena ja Wollile teie mõtlete küll et mina teid olen päris ära unustanud. aga alati mõtlen teie peale et mul midagi teie heaks võimalik teha ei ole ja et se elu kord nii on läinud. kõik se elu on ka siin nii vilets et sest midagi kirjutata ei ole. Tööt on aga see on kõik se huke räbal ja vähe saab makstud kuna kõik väga kallis on. leiba saan Tšekiteka. 2 [naela märk] päewa peale 4½ kob. [naela märk] võid sai enne Jani 2 Rub. [naela märk] nüüd 250 [naela märk] piima toob 38 kob. ei ole sele hinda eest satagi. ela ja söö. ainult tee ja leib on pea söök. Karli on ka siin päris ilma jauks õhtu näen ma teta kuna ta päew läbi ilma jauks on. kortel on ka nii et peat läbi minema oleks oma ette korter olema oleks ka parem. teise kõrvas ei ole keleki elu aga pead läbi aeama ja otama ehk kord ajad mutuwat. ka mõtlesin kord pühateks teie poole sõita aga siin oli luba samine nii raske et ma seda jahti ette ei võtnud. nüüd on Jani päew mööta ja hakab juba sügise tulema ei tea ette arwata kuidas sügise lähab, ehk mis peale akata.

koras. wangid said lahti lastud viimasel ajal võeti väga palju inimesi wangi kelest wähegi arwati et ta mitte rigile truu ei ole nii sama ei olnud luba siia tula ega siid wälja sõita ka piti siit 20 Tuhat wälja satetama. ka oiati rahwast weel enne seda et ei tohi kuhukile koku kokuta siis sawat kohe sõera ristat tarwitusele wõetud. aga see kõik ei aitanud mitagi sest rahwa kanatus oli wiimase kratini üles äritatud. kõik wanat kohatud said ära äwitud kõik paperid ja raamatud ära põletatud.

täna 5^{dal} Märtsil olid wiimased rongi käikud ja kõne koosolekud ja home 6^{dal} akame jäle oma ariliku töö jure nüüd nende päewate sees seisid kõik wabrikud ja tööt. wana walitsus kõike oma hirmuga on ära mita keeki uneski ei oleks wõinud arwata on süntinud ja amu igatsetud uus lahetam asemele tulnud. seda kõike mis ma siin nente päewate sees näinud ja läbi elanud olen ei oska ma sulle kirjutata. ma olen siin seda kõik mitu lühetatalt nimetanud. muidu ei ole mul sinule omast elust mitagi surt utist kirjutata. praegu olen sõera tööstuses hehitame sõera weeu wankrid ja parantame wanu nii sama ka Autusid. minul on tüki töö kuna pussepap Tislärid ja sepat päiwiti tötawat. sina tahat pühateks Kuke

Kukele ei ole ka ma kirjutanud ega ei tea praeku sinna mitagi kirjutada elu on nii sugune etsest mitagi kiirjutata ei ole.

kui sele kirja kätte saat siis teata kuidas teil lähab. mul ei ole praeku änam midagi teile teatada.

Teie Isa Karl,

19 [– –]/2 17.

Tallinas

Neet turu kingad mis sina siia satsid. kas sul neid tarwis ei ole kui sul neid tarwis on siis kirjuta ma satan sulle ära. ja kui midagi muut weel sul kirjuta ja sada oma täielik ja selke adres.

Se kirji on suwest sadik seisnud sele pärast et mul mitte adresi ei olnud.

[Dateerimata. September 1917, Tallinn]

Armsat labsed Sena ja Wolli!

mina sain Toffre Ida kirjast Lugeta et sinul see suur õnetus⁵¹ on olnud. ja se kurwastab mind väga. kus se elu mütugi kül raske on siis piti ka weel sinul õnetus iuhtuma. kirjuta mulle selest täielikumalt. kas sul selest mitagi wiga jure ei jä wõi ehk saat weel terweks. sina ütled et sa oled mitu kirja satnud. kuna mina mitte ühte kirja ei ole sinu käest sanud mina ise tahtsin sulle kirjutata aga mul ei olnud sinu adresi ja nii jäi se ikka tegemata. õieti ei olnud ka minul mitagi ise äraliku siit kirjutata. tööt on siia aeani olnud aga elu on kole kalis mis tenid kulub meile Karlika kõik üles pidamiseks. praeku on siin ka sõea põgenemine peaaajalikud Wenelased lähwat ära.

kui kauaks siin tööt saab on ka teatmata kulu järele tahetakse kõik Wabrikud seisma jätta Riia langemine⁵² tegi kõik sele elu, nii et sest kegi aru ei saa mis siin wimati saab kord oli siin juba käsk et kõik kell mitte kindlat kohta ei ole peawat kintluse piri konast ühe kuu joksul ära minema. mina ei tea praeku kus ma minema. tint on nii alb katsun pliatsika üks kord oleme põgenenud ja teist korda ei taha änam kuhukile mina olgu siis kui wägisi wiakse ma mõtlen nii et kui siin änam mitagi teha ei ole et tulen teie juure ja lähme kas Pärnu ehk jäeme sinna kõik ühte koku siis tuleb ka elu otawam kui meie kõik koos elame tulgu siis Wilem wõi keki teine mul üks hea ta kõik. siin mõne wana rumala naese⁵³ kõrwas elada ei ole ka keleki elu mitagi sa ligutata ei wõi et wahel omal mitagi teeks seda ka ei wõi. seepärast mõtlen nii et kui siin änam ei läha katsun sinna poole tulla. siin same $\frac{3}{4}$ [naela] leiba päewas Sukurt $1\frac{1}{2}$ [naela] kuus aga minewa kuu ei sanud ja se kuu ei saa ka. ela siis leiwa nael 16 kob toob kartulid ole ikka 50 kob. wõi $4\frac{1}{2}$ [nael]. nüüd kus Riia ära wõeti läksid turu toitu ainet sugu otawamaks. selega lõpetan oma kirja ütle ka terwiksed kõikile

kirjuta ka mis Sena teeb.

[1. detsember 1917, Kilingi-Nõmme?]

XII 1 17.

Armas Wolli!

mina sain sinu kirja kätte 31 Nowem. se on väga hea et sul seal kaunis heasti lähab⁵⁴ ja on minul ka hea meel. ole ika ise ka mõistlik ja pea enast ilusti ülewel siis lähab inimesel ikka heasti. ka se

⁵¹ Ilmselt oli see tööõnnetus. Volli töötas sel ajal koos sugulastega Laiksaares metsatöödel. Õnnetusest on juttu ka Ida Tohvri kirjas Vollile (3. sept. 1917) ja Kuke kirjas Karl Irdtile (3. sept. 1917), milles selgub, et tegemist oli jalatraumaga.

⁵² Riia vallutamine Saksa vägede poolt 21. augustil 1917.

⁵³ Korteriperenaine, kellelt ta tuba üüris.

⁵⁴ Volli oli sel ajal juba Tallinnas tööl.

on väga hea et sa Jõulus siia tulet mul on sinuga mõntagi räkita neid asju ei ole tarwis ene ära sata kui sa ise tuled siis wõtta ligi. pealegi on mul weel mõntagi tarwis mis sa sealt ligi wõiks tua kui sul wõimalik on üks pea kam mitte arw waid penike putukate jauks siis 2–3 pari kumi pool taltasi. kui juhtut tüki tala nahka leitma ei teks ka kurja. seta krami võid watata täi ja wene turu pealt nii sama ka naha potitest.

minu aru järele oli kõike parem osta wastu suurt turu ühest hobuse ristate ja naha kaublusest nahka osta. mõni kort aga täi turu pealt nii sama on siin kooli heftid raske sata ja kole kalid mõtlen seal on suuret raamatu kaubluset et sealt saab otawam ehk osta wõiks ka kirjutuse paperid üks raamat wõtta ise rehkenduse eftiks koku pana. sina ise teat kõike parem mis koolis tarwis on. ei ole waea kõike paremat ta on jhu väikse laste kool. üks kõik kele peal naat enast arjutawat. mis sele üri rahasse putub mita sa oled ära maksnud sele üle räkime siin. muud iseäraliku ei ole siin midagi kõik läheb wana rada. Terwita ka Toferit ja ütle et mul on Geseft ist genuch, aber wenich komt ein.⁵⁵

Sinu isa Karl.

[12. detsember 1917, Kilingi-Nõmme]

19 XII/12 17.

Armas pok Wolli

mina sai paki ja kirja kätte neid kruwisid olid mul väga tarwis aga need naelat mis sa satsid ei ole sumatanite jauks ja ei ole neit mitte praegu tarwis. praegu ei tea ma ka mitaki nii sugust krami telita kui sina siia tuled siis same näha mis mul tarwis on. ma [– – –] sina said minu kirja kätte kus telisin et kui sa tuled siis too üks penike pea kam ligi ja ka par pari kumi pool taltasid. pea asi on pea kam. Sina küsit mis paperosid siin maksawad. neet paperosid maksawad

Pärnus I Sort 43 Rub.

tuhat II ” 34 ”

” III ” 32 ”

Rewolwre kulisid ei pitata siin Leilopil⁵⁶ ei pea kulisi olema aga Pärnust pitata sama 250 kob. tük 300. sata kob. tük.

nii ei tea ma mitagi heat sulle ütelta kas ligi tua wõi mitte seda näed ise ära mis sa tegema peat mina neid ei ole ostnud hea kui saan paki makorkt⁵⁷ kätte maksab ka Rub. kaheksantik Tule tikut maksawad siin 15–18 kob karb. kui saat sealt otawam siis too minu jauks ligi. õieti on siin kõik väga kalis sea liha 250 kob nael wõi 6½ Rubla nael, Lamba liha 150 kob nael, muud siit sata ei olegi nii kui leiba ja kartulid. Räimet 65 nael. Kuke tanta ütleb togu sina sealt jahu ligi. se on saia jahu. se oleks väga hea kui sa pühateks siia tulet siis wõiks ma sulle kõik ära räkita mis ma siin kulen ja näen. sele pärast lõbetan oma kirja. Sinu Isa Karl. Karlile Kooli Eftisi ära unusta ja pliatsid.

[22. jaanuar 1918, Kilingi-Nõmme]

19 I/22 18

Armas Wolli!

Kui ma sinule wiimati karti satsin siis ei olnud minul siit ka mitagi iseäraliku kirjutata Nüüd sain mina wene maalt paki se oli Reeti 19 ml. laub sain Postkarti Paki sees oli üks lühike kasukas ja 6

⁵⁵ Tööd on küllalt, aga vähe tuleb sisse. (Vigases saksa keeles.)

⁵⁶ Kohalik kaupmees. Pole päris kindel, kas tegemist on Karl Leilopiga (1880–1967), kes oli pärit Pärnumaalt ja hiljem tegutses Tallinnas, keskendudes peamiselt raadioaparaatidele.

⁵⁷ Mahorka.

künart⁵⁸ tünkel sinist⁵⁹ Riiet mutugi wilane 32 tol.⁶⁰ Lai sele karti satan sinu jure Tallinna. Sina kirjutasid minule et minu jure pidi keki tulema ja jahu wõi rukid tooma aga siia aeani ei ole keki siin käinud. se oleks jo wäga hea olnud kui se inime oleks seda täitnud mis ta sinu wastu on lubanud. aga mina ei usu et sealt mitagi wälja tuleb, sest inimesi on kes kõik lubawat. se on siis kui ta oma kasu seda nõuab.

sina ütlet et satku mina sulle mustat püksid Talina kui Nikolai⁶¹ tuleb aga Nikolai ei tule mitte Tallinna waid on Pärnus sele pärast kui sul neid just tarwis on siis kirjuta siis satan postiga.

Seda siin eespool kirjutasin lauba. pühaba sain sinu käest kirja kus sa teatad et püksa sul tarwis on teisiba panen posti beale. ma ei tea kas sul seda kasukat ka tarwis on siis sataks ma kasuka ka ära aga praek ma mitte ei tea siis jätan siia kui on tarwis siis satan teine kord.

sina kirjutat et kõik kalis on ega siinki parem ei ole õieti ei oleki siin mitagi saata. minul on ka kõik otsas natuke kartulid on weel ei tea mis sab. ka sisetulekud ei ole mitagi aeg lähab nii käest ära et ma tööt ei sa kuki palju ära teha Senast ei ole mul jo mitagi abi. kõik pean ise tegema. sina ütlesid siin et Tofre Ida sab Niti osta 75 kob.⁶² Rul mul oleks seda tarwis kui sa ehk oled sanud siis sada siia, mitu pean siit ostma ja maksma 2½–3 Rub rul. ka tubaka ei ole mul teist nädalid mitte põrmugi nii olen iga piti pankrot. kui sa kirjutat mis tantad mitte ei pea teatma siis ära kirjuta mitte sure kirja peale waid ühe iseäranis paberi peale, sest tanta M.⁶³ on wäga utis imulik kõik tanta sama ja tahab kirjasi lugeta.

Karl Sinu isa

[*Algas puudub*]

Kui sul wõimalik on siis sata minu kübar siia sest mul on seta tarwis ehk wõid weel mitagi ligi pana mis ma siin prukita wõin mul ental ei tule praeku mitagi meele. ja kas on minu wend Kirjutanud. kirjuta peatselt wastusd kuitas sul seal elu lähab. ja kas teil ka sea[!] mitagi lahti on. Terwiksed kõikile,

sinu isa Karl.

kui wõimalik sata Primuse rest kubaraka ligi sina satsit Primuse ilma restita

[Dateerimata]

Armas Wolli!

Se wõib ola et sina warsi Tallinast ära tulet siis ära too mitte ligi kumi pooltaltasi sest siit saab sele sama hinaga. siin tütruk tõi Leilobi jurest 5 R 50 Kop polettalat. mina ise olin Päsukse pootis ja küsisin nalja pärast kumi pooltaltasi ta antis wõi näitas mule ühe tüki ja nõutis selle eest 4 Rub. sealt oleks saanud ühet mesterahwa ja teiset naesterahwa Poleettalat. kumid on nii sama paksud kui need mis sina töid. muutuki kui sealt ehk saat 4–450 kob. paar siis on ise asi. nii kui se tük kumi mita sa

⁵⁸ Vanaaegne mõõtühik. 1 küünar on 12 verssokit ehk 21 tolli ehk 0,533 meetrit.

⁵⁹ Tumesinist.

⁶⁰ 1 toll = 2,54 cm.

⁶¹ Karl Irdti noorem vend, kes oli õppinud Riia Vaimulikuse Seminaris ning siirdunud seejärel Venemaale.

⁶² Ida Tõhver oli Tallinnas tööl Singeri äris, mistõttu ilmselt sai osta soodsama hinnaga niiti.

⁶³ Ilmselt Marie Kukki, Irdti naiseõde, kelle juures Kilingi-Nõmmes ta nüüd elas.

siia jätasid ja ütlesid et kui keki maksab 7 Rub, siis ana ära. aga seda ei maksa siin kegi. separast ei maksa ka sinul neid ligi tua, olgu siis kui otawalt saat. nii sama ka seta kumi limi ära osta se tuleb kalis parem teen ise. se plek tosi täis märisin kahe pari taletele ära Kukele ja Kornelile. ja kui mina sele kahe pari talate eest 7 Rubla küsisin peti seda kaliks mina tegin seal jures 13 tunti tööt. Sina ütlesid et se toosi täis maksab 2 wõi 2½ Rub. siin näet isegi kui palju jäeb minule 13 tuni eest töö raha puu speilid⁶⁴ weel jure arwamata,

mitutki on siin nii kui se mitagi nõuab kes tööt teeb siis on se palju aga kui ise käristawat kas wõi 1000 protsenti siis ei ole mitagi seda wõib ju ika üks aru sata kust se tuleb mis neet poisikesed läbi lööwat ja ise seal jures toretaste elata. siin oli mul tantaka ka natuke iseäraliku ees peale kolmekuninga päewa teisiba omiku tuli [– –] ja küsis. noh mis sa siis nüüd teet. ma ütlesin pean kort katsuma et ma neet wäiksed Sumkat kord walmis saan. tanta ma ütlesin oma wanale wõiks metsa minna puid wetama mõnet pitata pari päewaga hobuse hina ära tenima mis hobuset mitu talis sööwat aga wana pole selega nõuus ühtegi. mina ütlesin mul pole mitagi kui metsa minna mis jalga panna tanta ütleb noh kui kamasid ja kalosid on siis wõib minna jo küll. minu meel sai päris paha-seks niisuguse sure targuse üle kus ainult sele peale rõhku panakse et ise omal heasti lähaks, teine seal jures kantaku kõik ka se wiimane mis tal on. kui aga ise saaks oma taskut täita. mina küsisin ta käest mis maksawat kalosid ta ütleb 40 Rub mina ütlesin se oleks kül tore tenistus olema Kalosid maksawad 40 Rub ja kamasid sada Rubla kalositeka saab ühe päwa kamasidest jäeks räbalat järele. ja ise tenin seal jures 2–3 Rubla. siin oleks weel aga olgu selega kül.

siia aeani mõtlesin ei tea mis jauks ta kahte hobust peab. aga nüüd saan aru et minu ja Sena jauks siin oli se plan et mina ja Sena akame talwel metsast puid wetama wot ku tarkus peaks ometi sele peale mõtlema et mul iialgi ei ole hobuseka tegemist olnud. siis wana hea siis wana aea sees pean weel harjutama enast hobuseka ümber käima. ja oleks neet weel hobused olema neet on jo sedukeset aga mitte hobuse keleka metsast puid wetata. kui seda peaks ette tulema et sul seal kus sa praeku töö oled änam tööt ei ole ja wõib ola ka mitte siia ka ei sa tööt siis wata juba ehk leiad Tallina üks puha mis ametid wõi tööt. aga kui sa siia tuled ja Kühlele sind mitte tarwis ei ole siis on tanta mitutki sinu kalal et aga metsa saks puid wetama. kui sa sealt ära tuled siis ära osta ka mitte mitagi raua krami nii kui suremait kruisid wõi mitagi muut raua krami olgu siis neid usna wäiksid kruisid. praeku tahan neet wõiks et Sumkat walmis teha siis näen kuitas ma neist makstud saan. kas maksab etasi teha wõi ei. siin tahetakse kõik wäga otawalt saata. mis weel se ul asi siin on et mitagi osta ei saa sööki krami.

Suowin sule seda kuu parema

Isa. Irdt.

Dateerimata [23. november?]

Kula poek!

Sina nõuat siit nii sugust krami mita siit mitte wõimalik saata ei ole. Tubakas maksab siin 1 Rub. kahesantik se on 8 Rub. nael. Sigurit ei ole olemaski Petersoni Pootis olid kalosisi mesterahwa kalosisi Nr. 8 48 Rubla paar. öelti et see [– –] Kalosisi saama aga mis hinaga seta ei tea weel. mina tahtsin seda kirja teisiba ära sata aga Kukul ja Kiwisela tuli heina wetu nii ei sanud ma mitte ene saata kui ales nelja päewal se on 23 Nowembrell siit ei ole mitagi sata et kül maa koht on ene saab juba linast. Kõik on kole kalis ja töö eest ei arwata siin mitagi mõeltakse kui paar Rubla saat siis on küll.

ma olen liga wäsinud ei ole lusti ega tahtmist mitagi kirjutata.

terwiksed.

sinu isa Karl.

⁶⁴ Vististi puust kingaliistud.

[Dateerimata. Sügis 1918?]

Armas pog Wolli!

Sinu kirjat olen kätte sanud, ja se rõmustab mind väga et sul nii lähab, ole ikka mõistlik ja pea enast wiskalt, siis peawat kõik sinust luku ja mul on ka heameel sinust kui sa ikka wisaks olet, mina elan siin ja aega ei ole mul mitte üks minut olnud aga seal jures väga wäha sisetulekud teen siin sumatanisi ja kõe kirmi [---] oma sapat tegin ka ümber said päris toretad nii et wõin hulk aeka kanta ega ei olnud waea ulka raha wälja anta. Kühle jures käisin ka pühaba peale sele kui sina Talina sõitsid, ta ütles et tööt ei saa wist mitte olema neit palka ei sa wist mitte saetud sest kartawat et soltatid ära põletawat lauat wõtawat kerkem tult kui palgit.

Laiksaes käisin ka ja tõin kõik krami sealt ära nii kui kartulit ja muu kram, aga pastlid ei olnud änam seal mitte ühte pari, nii sama ka mitte ühte nuga tókanti putel oli tühjaks tehtud minul oli üks makamise kot ligi ka seta ei olnud änam, ka perenaene ei teatud neist katuma läinud asjatest mitagi, nii on neet asjad üle löötud ja meil jäle hea tük kahju, Sina ütlesid et sul on weel üks terwe leib aga perenaene tõi sinna õhe wäikse tüki leiba ehk par naela, Se teine naene tõi sele wõi ka ära mis ta kord wõtis ruki jahu oli õige wäha kõikest 8 naela mina ei tea kui palju sinna jahu jäi, Sina ütlesid et meie pitata sama weel üks put⁶⁵ ruki jahu, ja raha oled ära maksnud, aga nüüd kus tööt ei ole ei wõi ka seda puta rukid Kühle käest nõuta selepärast küsi se raha tagasi sina ise jo teat kuitas se asi on, muut ei tea ma sulle kirjutata meil oli suur peterleumi nälg mina käisin seta Wiljantis otsimas aga ei saanud mitte tilkaki nüüd saime osta ühe wati wantkate⁶⁶ käest 35 rub, puut 10, puta 350 rubla, se oli 3^{dal} Nowembril kahju et meie wäiksel lambil klasi ei ole praeku põletan ilma klasita ei ole siit klasi sata, Kui sul wäheki wõimalik on siis sata Karli püksit ja wanat sapat ära tema käib nüüd koolis kinga lähewat tal warsi otsa, ja ole nii hea wata ehk leiad sealt kuskil üks kros wäikesi 3/8 kolm kahesantik [---] kruisit kas turu poetest ehk täituru pealt mul on neit väga waea aga siit kuskilt sada ei ole, neet mis ma Talinase ligi tõin on otsa samas, kui just mitte kolmkasatik ei ole sata siis olgu poole toliset aga peniksed mitte väga jämetat mita penemat seta paremat, kui sa Toffer pool käid siis mine ka wahel minu wana kortle perenaest watama ja wii tale minu poolt palju terwist ja ütle et mina lasen küsta kuitas ta elab.⁶⁷

Sinu isa Karl

Toffrele palju terwiksid, muud ei tea ma sulle praeku mitagi kirjutata nüüd oleme oma leiwa peal juba teist nädalid peame ise ketma ja tegema mis teha on, Senaga on muituki kõike alwem lugu.

Publikatsioon on seotud projektidega TK145 „Eesti-uuringute Tippkeskus (1.01.2015–1.03.2023)“ ja EKKD65 „Kuidas allikatest saab kultuur: eesti aines Eesti Kirjandusmuuseumi kogudes ja andmebaasides (1.01.2019–31.12.2022)“.

⁶⁵ Puud (massiühik) – u. 16,38 kg.

⁶⁶ Venelaste.

⁶⁷ Irdti sõber Tohver koos perega elas jätkuvalt Tallinnas, kus oli sel ajal ka Volli. Vaatamata omaaegsetele viletsatele oludele Tallinna üürikorteris on Irdt korteriperenaise vastu härrasmehelikult viisakas.